

Жанат ЕЛШІБЕК. Халықаралық "Алаш" сыйлығының лауреаты.

Биыл – Шерағанның жылы. Алаш жұрты әйгілі қаламгер Шерхан Мұртазаның 80 жылдығын дүрілдетіп атап өтуде. Ол – менің тұңғыш редакторым. Соңғы курста жүргенімде «Лениншіл жасқа» (қазіргі «Жас Алаш» газеті) қызметке қабылдаса, жиырма жылдан соң қасиетті шаңырақ «Егеменде» қайта қауыштық. Ұлы Ұста, Үлкен Ұстаз хақында шертер сыр ұшан-теңіз. Соның бірі назарларыңызға ұсынып отырған естелік-эсседе егжей-тегжейлі сөз болады.

Әр ұжым үшін есте қалар ерекше күн болады. Міне, бүгін сондай маңызды да, тарихи күні! 18 маусым, 1991 жыл. Газет аты өзгерді. 54 жыл бойы «Социалистік Қазақстан» болып шығып келе жатқан газетіміз "Егеменді Қазақстан" деген жаңа атпен жарық көріп отыр. Өмір бақи "СҚ"-ның шекесінде тұратындай көрінетін девизи, ұран сөзі – "Барлық елдердің пролетарлары, бірігіңдер!" дегеннің орнына, қорғасыннан құйылған "Егемен болмай – ел болмас!" шақыруы да өзгереді. "Егеменді Қазақстанның" №139 тұңғыш нөмірінің ұран сөзі айбарлана айқайлап тұр: "Азаттық. Теңдік. Туыстық!". Жаңалықты жұрт тез көреді, бірден байқайды. Ертелі-кеш дамылсыз құттықтап жатыр. Телефон шалушылар да, аяғымен келіп бас сұғушылар да көп. Өрине басылым атының өзгергені туралы редакциялық мақалада бүгіліп қалған біраз жайлар бар. Біз үшін үлкен оқиға саналған газет атын өзгерту барысындағы қалың көпшілік біле бермейтін кейбір қалтарыстарды ретті тұста ашық айта кеткенді жөн көрдім.

Ел еңсесін көтерген демократия дүмпуі жетпіс жыл бойы партияның қолшоқпары боп келген сықпаған "СҚ"-ға да жеткен. Өсіресе, соны сілкініс, бұлғақ мінез газет басына еменнің қарсы біткен иір бұтағындай Шерхан Мұртаза отырған сөттен айрықша байқалды. Шығармашылық ұжымды басқаруда өзіндік дара стилі бар қайтпас-қайсар редактор өз дегенен "СҚ"-ның сірескен сеңін шыппара сөгуді батыл қолға алды. Жоғарыға жалтақтамай, Үлкен үймен "ақылдаспай", Кремльдің көңілін ауламай, партияның гүрзінен қорықпай-ақ, тура ертеңгі газеттің материалдары жоспарланып жатқанда, макет сызылып, бет қатталу үстінде өз ойы мен талабын орындатып отырды. Сөйтіп, газеттің мазмұны мен бет-бейнесін аз уақыттың ішінде түбірімен өзгертуге құлшынды. Өрине, мұндай қыруар істі, көтерілмеген тыңды, алынбаған асуды жалғыз редактор ғана тындыра алмасы анық. Ең ғажабы, Мұртаза қатып-семіп, бұйығы өрі жалтақтап қалған шығармашылық ұжымды қайта тірілтіп, жанартаудай дүр сілкіндірді. Редактордың құдіреттілігінің өзі, міне, осында!

Аз уақыттың ішінде талантты да жазғыш, қабілетті де іскер ұжымды қалыптастырды. Өрине, сазарып, бөсеріп, зілденіп, үркітіп-қорқытып емес. Мұртазаның талабы мен тегеурініне тәез алмаған салбекелер мен дарынсыз жазармандар өз еріктерімен, арыздарын жазып табандарын жалтыратты. Жерлестерін, тамыр-таныстарын, үрім-бұтағын қасиетті де, киелі шаңырақтың есігінен сығалатпады. Айтуға оңай, бірақ... Тазалықты темірқазық нысана еткен реформатор-редактор ұстараның жүзінде отырса да жалтақтық көрсетпеді, жалпақшешейлік байқатпады. Журналистер қаламына еркіндік берді, жүрегіне от жақты. Сөт сайын демеп, қолдап отырды. Арыстанның көз алдында қайта түлеген басылым беделі қысқа мерзімде соқталана түсті.

Бірін ғана мысал: Қадым заманнан айтылып жүрген ай аттары қазақша

жазылды. Москва, КПСС, ТАСС, Указ, Секретарь т.б. тікелей жоғары жақтың құзырына телінетін ресми терминдер газет бетінде, верстка үстінде батыл тәржімаланып берілді. Келімсектердің тілінде жазылып, шұбарланып кеткен елдімекен, жер-су атаулары жөнінде жүрексіңбей-ақ, "Жеріңнің аты – еліңнің хаты" деген айдармен мәселені бүйірден қойды. "өв", "өв" қамытынан құтқарған да – ол. "Алтын-күмістің үстінде отырсаң да, өз қолың өз аузыңа жетпейді", «Өз астанасынан баспана бұйырмаған қазақ жастары тентіреп жүр» деп дабылдатқан да, "Кіші 37" емес пе?" деп бүкіл елді елең еткізген де – өзіміздің Шерағаң. Газеттің әділ сөзі мен өткір сыны текке кетпеді. Алматы, Талдықорған облыстық партия комитеттерінің бірінші хатшылары Меңдібаев, Жигулин, Жамбыл облыстық партия комитетінің хатшысы Волчков

Шерхан МҰРТАЗА, халық жазушысы, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, көрнекті қоғам қайраткері – 80 жаста

ШЕРАҒАҢНЫҢ ЕРЛІГІ

креслоларынан ұшты. Жұрт еңсесін тіктей бастады. Газет рейтингін көтерген материалдарды ондап санауға болады. Бірақ қажеті шамалы. Айтпағымыз ол да емес. Өрине сөз де естіді, ескерту де алды. Өйткенмен жүрекжұтқан редактор журналистерін жарға жығып, отқа күйдірмеген...

Айналдырған бірер жылдың бедерінде газеттің таралымын қиын-қыстау, алмағайып заманның өзінде бұрып-соңды болмаған биікке көтеріп, екі жүз мыңның үстіне шығарды. Іргесі сөгіліп құлауға таянған «ұлы» державаның сойылын соққан сұрғылт та, сүреңсіз басылымның беделін күрт көтерген Шерағаң маңызды да, жауапты шептегі ақмылтық журналистеріне арқа сүйеді. Мықты басшы бар жерде – мықты ұжым бар. Ортақ жеңіске ұмтылған басшысы мен қосшысы жарыса жазды. Қысы-жазы тізгін босатып, бел шешпеген Мұртаза командасы әдеттегі жазылу науқанын күтпестен өз оқырмандары ортасында жүрді, кездесулер өткізді. Газет жаңашырыларымен жүздесіп, ой-пікірлерімен бөлісті. Газет сөзінің салмағы мен құдіретін жүректерге ұялатты. Сықыр-лаған кеңселердің есіктерін ашуға асықпай, талғампаз оқырмандар кеңесіне көбірек құлақ түрді. Бұл да тек жанкешті күрескер Шерхан Мұртазаға ғана тән үрдіс екенін айрықша айтқанымыз жөн. Өйткені жеңіс пен жеміске жетудің жолы қашанда даңғыл болмаған.

Мерейі ескен Шерағаң "таяу арада жүзеге асырсам" деген арманын оқтын-оқтын сездіретін. Ол – газет атын өзгерту. Ақиқатын айту керек, қырдаң лекіген алтынкүректің лебіндей, соңғы кездегі өзгерістер нышаны мен уақыттың өзі қылтитқан бұл мәселені лездемелерде жігіттер көтеріп жүрді. Толғағы жеткен проблеманы ұжым назарына алып

Шерхан Мұртаза, Өшірбек Көпішев, Қайнар Олжай және Өтіркүл емші.

шыққан бас редакторымыз Шерхан Мұртаза: – Қашанғы "социалистік" боп жүре береміз. Газетіміздің атын өзгертуіміз тиіс. Көне, қайсыңызда қандай ой бар. Ортаға салайық. Ақылдасайық. Мәселенки, мен "Азат Қазақстан" атауын ұсынар едім. Өрине, жүрегім сезеді. Саяси Бюро өткізбейді. Сөйтсе де, "Торғайдан қорыққан тары екпейді" демекші... – "Азат Қазақстан". Тамаша екен! Орталық Комитетке ұсынып көрейік, – деді тілшілер бөлімінің меңгерушісі Кеңесхан Зәкен бөгелместен. – "Қазақстан" деп атасақ қалай болар екен, – деді бас редактордың бірінші

орынбасары Ержұман Смайыл өз пікірін делепдеп. – "Егемен Қазақстан", немесе "Қазақ Елі..." Түс-тұстан айтылған ұсыныстар, пікірлер мен қолдаулар ортақ арнаға құйылған. – Көне, Ержұман мырза, – деді Шерағаң бір кезде. – Шапшаңдатып Қазақстан Компартиясы Орталық Ко ми теті Саяси Бюросы атына "Социалистік Қазақстан" газетінің атын өзгерту мәселе-сі туралы ұсыныс-хат өзірлеңіз. Ұжымның ұсынысы мен талап-тілегін тегіс көрсетіп жазайық. Егеменді елімізге социалистік атауы жараспайды.

...Көп ұзамай сүйінші хабарды бас редакторымыздың өзі жеткізді. 5 маусым күні түстен кейін бүкіл ұжымды кабинетіне жедел жинаған Шерағаң: – Иә, халдеріңіз қалай? – деді жайрандап. Үнінен де, керілген қабағынан да жақсылық белгісі аңғарылады. – Түнеулік газеттің атын өзгерту жөнінде Орталық Комитетке ұсыныс бергендеріңіз естеріңізде шығар. Осы мәселені бүгін Саяси Бюрода қарайы. Сіздердің тілектеріңіз қабыл болып, Құдай бұйырса, бұдан былай газетіміз "Қазақстан" деп аталады. Бастығымыздың сөзін аяқтатпастан шатырлата қол соғып жібердік. Қатар отырған жігіттер жымыңдасып, қол алысып, бірін-бірі құттықтап жатыр. Сәл саябыр сәтте Шерағаң сөзін жалғаған. – Жанат мырза, фирманы өзгерту керек. Суретшілерге заказ беріп, конкурстық негізде газет атауының бірнеше түрін жаздырып, дайындай беріңдер. Арнайы қаулы шығып, қай кезден бастап қоятынымызды қосымша ескертеді... Осы уақытта көп телефондардың бірі шар ете түсті.

– Ало-о!.. Иә, Өзеке... Коллективті жинап, жаңалық ты айтып жатыр едім ғой... – Ілкі мезеттік үзілістен соң, іле тіл қатқан Шерағаңның даусы әлгіндегіден гөрі қатқыл шыққан. – Немесе, сонда бізді қайтарып жіберіп, өздеріңіз шеше салғансыздар ма?... Бұ қалай?... Ендеше, девизін жаңаша өзгертіңіздер... Менің ұсынысым "Азаттық" деген сөзді кіргізу керек. Бірде-бір сөзіміз өтпесе неғып отырам. Онда отставкаға кетем...

Телефондағы әңгімеге құлақ түрген ұжым үн-түнсіз. Ашу бұған редакторымыз кіммен сөйлесіп отырғанын әуелде-ақ аңғарғанбыз. Қателеспепіз. Телефон құлақшасын сылқ еткізіп ұясына тастай салған ол: – ЦҚ-дан, Жәнібеков звондап жатыр, – деді зілдәне. – Газет "Қазақстан" емес, "Егеменді Қазақстан" деп өзгертін болды. Ал ұраны: "Азаттық. Теңдік. Туыстық!". Өздерің де естідіңіздер. Зорға келісті. "Азат" сөзінен қорқады шөтінен. Үрейленетін несі бар. Жаңа атауларын құтты болсын! Бұған да шүкір. Бабаларымыз аңсаған күнге де жетерміз...

Қабағы жарқырап, құрыс-тұрысы жазылған Шерхан аға орнынан байсал түрегеліп, бөріміздің қолымызды ұрықаластана қысып шықты. Ойының орыңдалғанына қуанғандай. Біздің де көңіліміз шат. Жамаудай жапсырылған "социалистік" тіркесінен жарты ғасырдан кейін осылай құтылған едік.

***

НЕМЕСЕ "СОЦИАЛИСТІКТЕН" ҚАЛАЙ ҚҰТЫЛДЫҚ?

Іле-шала газет фирмасының жаңа түріне конкурс өткіздік. Басылымның байырғы суретшісі Жанұзақ Әбдіқұловтан бастап, Николай Лебедев, Рүстем Жұмақенов, Александр Шестаков, Ерхасан Кемеков, Володя Черданцев, Борис Ильин секілді белгілі баспасөз қылқалам шеберлері дәуір тынысына, уақыт талабына қарай жасаған бірнеше дүниелерін ұсынды. Өрине, газеттің фирмасын жазу (дұрысы сызу) оңай шаруа емес. Журналистер тілімен бейнелеп жеткізсек, ол – газеттің шапқасы. Көзге оттай басы-

лып, сонадайдан атойлап тұруы керек. Айбарлы да, айшықты шалынуы қажет. О кезде бізде газеттерді полиграфиялық безендіруде компьютер әлі пайдаланылмайтын. Сондықтан суретшілер газет атауын қолмен жазып, штрих үлгісінде орындады.

Алғашқы іріктеуде редколлегия мен комиссия мүшелері бірден Шестаковтың жасаған жұмыстарына назар аударды. Қиялы ұшқыр тәжірибелі газет суретшісі "Егеменді Қазақстан" фирмасының 8-9 жобасын ұсынған еді. Осылардың арасынан сұрыпталып алынған үш туындысын қатал сын тезінен өткізіп, ескертпелерді қайта-қайта жаздырып енгізгеннен соң, Шерағаң жетекшілік еткен топ "Егеменнің" қазіргі нұсқасына тоқтады.

Марқұм Сашаның қолынан шыққан бұл фирма қалың оқырманның, белгілі мамандардың ойынан шыққанын қадап айтқан жөн. Биік талғаммен, дизайндық үздік шеберлікпен жазылған "Қазақстан" сөзіне ерекше мән берілген. Ақцент әр өріпке, әр шрифтке қойылғанын аңғару қиын емес. Тар жол, тайғақты соқпақтардың қилы-қилысын бастан көшірген ежелгі еліміздің болашаққа батыл беттеп бара жатқанын өріп-таңбадан анық байқайсың. Зер сала, жіті жанар жүгіртіп көріңізі. Өріптер ілгері адымдап, жүріп бара жатқандай. Динамиканы, қозғалысты сезесің. Қазіргі алфавиттің дабырасыз тоғысынан өзіміз қолданған араб және латын әліпбиінің үлгі-кескіңдері әп-әдемі жымдастырылған. Қылқалам шеберінің қиялын байытып,

Кезекті нөмірдің макетін бекіту үстінде.

Республиканың түкпір-түпірінен телефондар шалынып, жеделхаттар қарша жауған. Сөйтіп, жаппай қарсылықтың салдарынан кезқанық бұрынғы газет фирмасы ертеңде-ақ қайтадан орнына қойылыпты. Мұны бүгінгі оқырманның бірі білсе, бірі білмейді. Сырт көзге ұсақ-түйек көрінер фирма төңірегіндегі әңгіменің техникалық қалтарысы, міне осындай. Ал оның саяси астарына қатысты беймәлім жайды куәгер аузынан естийк.

***

Адам жадында ұмытылмастай сақталып, оқта-текте жаңғыртып қоятын үлкенді-кішілі оқиғалар болады. Сондай әуелгі мезеттердің бірі – жоғарыда өзім куә болып, өз құлағыммен естіген Шерхан Мұртазаның Орталық Комитеттің хатшысы Өзбекәлі Жәнібековпен телефонмен тілдесуі.

Бұл бұлдыр әңгімеге қатысты жағдайды сол кезде Орталық Комитеттің идеология бөлімінде жауапты қызмет істеген, осыдан бірер жыл бұрын "Социалистік Қазақстанда" редактордың орынбасары болған белгілі қаламгер Ербол Шаймерденұлы талай жыл өткеннен кейін ашық жазды. Саяси Бюро отырысы жөнінде өріптесіміз өзінің "Газет қалай "Қазақстан" атана жаздады" деген естелігінде егжей-тегжейлі баяндайды.

"...Газеттің атын өзгертуге қатысты бір оқиға оралады. 1991 жылдың жазы болатын. Тәуелсіздік жариялануына әлі жарты жыл бар. Бірақ сол бағыттағы өзгерістер барынша көбейіп, республика өмірінің барлық саласына дендеп еніп келе жатқан кез. Өсіресе, рухани саладағы сілкініс өзгеше. "Социалистік Қазақстанның" атын өзгерту туралы мәселенің де саяси астары тереңде жатыр. Шерхан Мұртаза бастаған ұжым ұсынысы – басылымның атын "Қазақстан" деп өзгерту. Әлі одақтас республика санатындағы мемлекеттік мәртебеге көңіл толмаушылық, әріге мезгеушілік айқын сезіледі. Қоғамдық пікірден де, ел басылығның ойынан да алшақ емес. Бірақ бұл әлі кейбіреулер үшін тосын екені аян.

Мәселе 1991 жылғы 5 маусымда қаралды. Қазақстан КП Орталық Комитеті Саяси бюросының күн тәртібіне "Социалистік Қазақстан" газетінің атын және республикалық партия газеттерінің ұран сөздерін өзгерту туралы" деген мәселе қойылды. Әрі тарт, бәрі тарт талқылаудан кейін, жөн бергенде, оң шешім қабылданып кетті. Тиісті қол да қойылды. Қаулыда: 1. "Социалистік Қазақстан" редакциялық ұжымының газеттің атын өзгерту туралы ұсынысы мақұлдансын. Және ол 1992 жылдың 1 қаңтарынан бастап "Қазақстан" деген атпен шығарылыс. 2. "Социалистік Қазақстан" газетінің ұран сөзі етіп "Еге-

мен болмай – ел болмас!" деген қанатты сөз, "Казахстанская правда" газетінің ұран сөзі етіп "За гуманизм и демократию" сөзі бекітілсін" деп тайға таңба басқандай анық жазылған еді.

Бірақ бұл шешімнің ғұмыры өте қысқа болды. Әр түрлі себептермен сол күні-ақ қаулының басқа нұсқасы дүниеге келді. Газет "Егеменді Қазақстан" аталатын болды да, ұран сөзі "Азаттық. Теңдік. Туыстық!" деп қайта айқындалды. "Казахстанская правда" газетінің ұран сөзі өзгеріске ұшыраған жоқ.

Жаңа нұсқа сол кездегі бас идеолог – халқымыздың аяулы перзенттерінің бірі Өзбекәлі Жәнібековтің өз қолымен жазылды. Кім біледі, ел арманына айналған "егемен" сөзі бірден "менмұндалап" тұрсын деген игі ниеттен туған да болар?! Мүмкін, әр саяси қадамда безбен деп отыратын, әлі Москва төбеден қарап тұрған сол кездегі ұран сөздегі өткір ойды осылайша жоқсарту қажет болар деген сақтық жөңген шығар?! Қалай болғанда да, бас басылымымыздың сол қабылдана сала өзгерген атпен шығып келе жатқанына да был, міне, он екіңші жыл". ("Жәдігер", 295-бет. Астана. 2004 жыл).

Нақты істің ортасында жүрген, тікелей Өзағаңмен байланысып отырған бөлімнің жауапты қызметкерінің сөзі біраз жайдан хабар береді. Байқаған боларсыңдар, біз білмейтін құпия. Қаулыда жаңа атқа ие болған газетіміз тек алдағы 1992 жылдың 1 қаңтарынан бастап "Егеменді Қазақстан" боп тарауы керек екені тайға таңба басқандай анық көрсетілген.

Жарты жыл... Кім бар, кім жоқ?! Кетеуі кеткен ұлы державаның – қызыл империяның іргесі сөгіліп, шаңырағы шайқалып тұрған шақтың мүмкіндігін уыстан шығарып алмаған абзал. Жербауырап жеткен жаңалықтың әсері – әлсіз, мерейі – мәңсіз. Газеттің фирмасы дайын болған күні, ырғалып-жырғалмай бас редакторымыз тәуекелге бел буып батасын берді:

– Тектен-тек уақыт созбаймы. Тура ертеңнен бастап жаңа атаумен, жаңа фирмамен шығуымыз керек, – деді Шерағаң макетті талқылап, бекіту үстінде Ержұман екеуімізге назарын аударып. – Өзірге дабырлатпаңдар. Бәрін де өз мойнымнан көтеріп алдым.

Неткен батылдық, неткен жүрекжұтқандық! Екінің бірінің қолынан келмесі және анық. Халқым деп туған нағыз күрескер қаламгер Шерхан Мұртазаның ерлігі демей көріңіз.

Иә, Шерағаңның батырлығы – бұл! Сөйтіп, ЦҚ-ның шешіміне қарамастан "Егеменді Қазақстан" қалың оқырманына асыға жол тартқан. "Социалистік" тіркемесінен осылай құтылған едік.

Тарихтың өзі шындығында, мәңгі ұмытылмас жарқылдардан құралса керек.

Қаламгерлер Г.Шестаков, Аян Нысаналин, Шерхан Мұртаза, Алтыншаш Жағанова және Балғабек Қыдырбекұлы «Егеменнің» Наурыз мейрамында.